

KUD 33(496.51-2)
ROLI STRATEGJIK I NVM-VE NË EKONOMINË RAJONALE

MSc. Mimoza Luta
mimoza.luta@gmail.com

Abstrakt

Qëndrimi ndaj ekonomisë rajonale duhet të jetë përherë i drejt dhe i singertë. Objektivi i Komunës është hapja e mikrobizneseve dhe favorizimi i ekonomisë së lirë të tregut, avancimi i NVM-ve kryesisht i ndërmarrjeve prodhuese dhe përpunuese, zhvillimi i turizmit, privatizimi, rivitalizimi dhe punësimi i të rinjve, krijimi i infrastrukturës juridike, krijimi i kushteve dhe inkurajimi për thithjen e investimeve nga donatorët e brendshëm dhe të jashtëm, diaspora, mjetet e BE, FMN, Bankës Botërore etj. Po ashtu, prioritet është caktimi i Zonës Industriale, Inkubatorëve dhe Parqeve për biznese, organizimin në Shoqata dhe në Konzorciume të bizneseve etj, si dhe ambientimin për shitje në tregje.

Fjalët kyçe: NVM, ekonomia rajonale.

JEL classification: L3, L32, P4

Roli i NVM-ve në ekonomi

NVM-të janë shtylla kryesore të ekonomisë kombëtare. Ato janë baza e sistemit ekonomik të ndërmarrjes së lirë. Për shumë njerëz zotërimi i një NVM-je, për shkak të pavarësisë së madhe dhe të ardhurave financiare që sjell, është tepër joshëse. Madje disa e kanë patur ëndërr të te gjithë jetës të kenë në zotërim një biznes të vetin.

Megjithatë, shumë njerëz ngurojnë të venë në jetë një ëndërr të jetës për shkak të mendimit se nuk kanë arsimim, përvojë dhe para të duhura ose thjesht tremben se mund të dështojnë. Megjithatë duke filluar rishtas një biznes, përpara dalin vështirësitë dhe rreziqet reale.

Vitet e fundit ka patur gjallërim të madh të NVM-ve drejt botës së zhvilluar. Bile në Evropën Lindore dhe në Bashkimin Sovjetik, aftësi të tilla janë vlerësuar shumë. Në shumicën e ekonomive të zhvilluara 6-15 % e popullsisë që punon janë burra dhe gra të NVM-ve. P.sh. në Mbretërinë Bashkuar (United Kingdom) nga 27 milion njerëz që punojnë rreth 3.4 milion të punësuar në tregti dhe industri punojnë në NVM.

Është e njohur që pas kolapsit të ekonomive të centralizuara, sektori privat shfaqet me një shpejtësi impresionuese në të gjitha ekonomitë e tranzicionit dhe numri i NVM-ve rritet nga dita në ditë. Gjithashtu dihet fakti që rritja e aktivitetit sipërmarrës është orientuar më shumë në tregti se sa në industri apo prodhim.

Zhvillimi i NVM-ve është elementi esencial i zhvillimit ekonomik. Rëndësia strategjike e NVM-ve është e njohur (vërtetuar) në mbarë botën për arsyet e mëposhtme:

1. NVM-të kontribuojnë në rritjen e punësimit në një shkallë më të lartë sesa ndërmarrjet e mëdha.

2. NVM-ja është shtylla kryesore e ekonomisë së tregut dhe për ekonomitë e tranzicionit në një periudhë afatgjate ajo mund të siguroj pjesën më të madhe të punësimit.

3. NVM-të prodhojnë kryesisht për tregun e brendshëm, duke shfrytëzuar kryesisht burimet kombëtare.

4. Zhvendosja nga ndërmarrjet e mëdha ish shtetërore në ndërmarrjet më të vogla dhe firma private do të rrit numrin e pronarëve, që përfaqëson një grup njerëzish me një angazhim dhe përgjegjësi më të madhe se në ish ekonomitë e centralizuara.

5. Numri i rritur i NVM-ve do të sjell më fleksibilitet për shoqërinë dhe ekonominë, si dhe mund të lehtësoi novacionin teknologjik dhe të siguroj mundësi signifikante për idetë e reja dhe për aftësitë për tu zbatuar.

6. NVM-ja përdor dhe zhvillon kryesisht teknologjitë dhe aftësitë e brendshme.

7. Zhvillimi i NVM-ve është faktor kyç për zhvillimin e rajonal të vendit.

Aktualisht nuk ka një përkufizim universal të NVM-ve. Shumë përcaktime sasiore janë zbatuar. Për shembull, shtypi në mënyrë të vazhdueshme e përkufizon një biznes të vogël si një biznes me më pak se 100 punonjës. Ndërsa S.B.A. në Aktin e Biznesit të Vogël të 1953 e përkufizon në “Biznes të vogël” si një biznes “që zotërohet dhe vepron në mënyrë të pavarur dhe nuk dominon në fushën e tij të veprimit”¹⁴³.

Gjendja e ekonomisë së biznesit tek nvm-të si dhe perspektivat e tregut

Në Komunën e Pejës deri më tani janë regjistruar mbi 3400 biznese private, ku 80 % prej tyre janë përqendruar në tregti.

¹⁴³ *Burimi: U.S.S.B.A. "Small Business Size Standards" Federal Register, vol 49, no.28*

(Washington D.C.: Government, Printing Office, January 6, 1987).

Qyteti i Pejës e ka fituar epitelin kryesor të Kosovës duke zhvilluar tregti më Malin e Zi, Shqipërinë, Maqedoninë, Turqinë dhe disa vende tjera.

Shtytje kah një zhvillim i ekonomisë ishte themelimi i një numri të madh të NVM-ve. Meqenëse NVM-të janë faktor themelor që ndikojnë në rritjen e të ardhurave kombëtare si dhe zvogëlimin e papunësisë si çështje thelbësore paraqitet kreditimi për themelimin e NVM-ve të reja dhe zgjerimi i afarizmit për ato ekzistuese. Një nga problemet kryesore që ballafaqohen ndërmarrjet private është mungesa e burimeve financiare.

Mirëpo, përkrah themelimit të një numri të madh të NVM-ve janë themeluar edhe një numër i madh i institucioneve bankare dhe institucioneve tjera jo bankare që mundësuan krijimin e tregut financiar, edhe pse ende kushtet e kreditimit janë të pavolitshme duke filluar nga afati i shkurtër kohor, norma e lartë e kamatave, periudha e shkurt e pushimit (greis periudha), kështu që për shkak që disa projekte investive afatgjate nuk mund të realizohen për shkak të afatit të shkurtër kohor të kthimit të kredive. Në Komunën e Pejës ekzistojnë 7 degë të bankave të Kosovës më disa filiale të tyre dhe shpresohet se në të ardhmen e afërt sistemi bankar vazhdimisht do ti përmirësoj shërbimet për bizneset pejane.

VËSHTRIMI I NVM-ve PËR KOMUNËN E PEJËS

Sektori i NVM-ve është burim kryesor i gjenerimit të vendeve të punës dhe rritjes së të ardhurave. Prandaj, sektori privat është motor i rritjes dhe tranzicionit në mbarë Komunën e Pejës. NVM-të në Pejë, shumica prej tyre biznese familjare përjetuan një ekspansion të shpejt gjatë viteve 1990-ta, posaqerisht në sektorin e tregtisë. Kjo nuk ishte rezultat i kushteve të favorshme dhe mjedisit të përshtatshëm, por më tepër si reaksion i qytetarëve të Pejës ndaj largimit masiv të shqiptarëve të kësaj komune nga sektori shoqëror dhe vendosjen e të ashtuquajturave “masa të dhunshme” nga regjimi i atëhershëm.

Më fillimin e reregjistrimit, janë regjistruar dhe reregjistruar 3499 biznese sipas Zyrës për regjistrimin e bizneseve pranë Ministrisë për Tregti dhe Industri, nga të cilat 95 % me pronar të vetëm.

Në mënyrë që të arrihet zhvillimi i NVM-ve duhet krijuar kushte për funksionimin e duhur të sistemit ligjor dhe strukturave institucionale të cilat do të mbështesin sektorin privat. Kështu, institucionet vendore duhet ti kushtojnë vëmendje të posaçme kësaj çështje të rëndësishme dhe të nxitojnë në kompletimin ligjor dhe institucional që do të kontribuonte në zhvillimin dhe zgjerimin e sektorit të NVM-ve. Prandaj mbetet akoma për të punuar në këtë drejtim.

Një faktor i rëndësishëm për një zhvillim të efektshëm të sektorit privat është financimi nga jashtë. Në Pejë ekziston një numër i kufizuar i

instrumenteve financiare dhe një sistem i financimit të NVM-ve por ende nuk është e kënaqshme. Në Komunën e Pejës ekzistojnë 7 Banka komerciale që janë të licencuara dhe kryejnë veprimtarinë e tyre në Pejë, kështu që kushtet e tyre për financimin e NVM-ve nga themelimi e deri në vitin 2010 janë përmirësuar por ende kamatat janë të larta dhe afati i kthimit të kredive është i shkurt. Por shpresojmë se në bazë të konkurrencës këto kushte do të përmirësohen dukshëm.

Komuna e Pejës sikurse Komunitat tjerë të Kosovës ka kaluar dhe po kalon në një periudhë tranzicioni duke filluar nga ardhja e UNMIK-ut dhe KFOR-it në Kosovë në përputhje me rezolutën 1244 të OKB-së. NVM-të po luajnë një rol vendimtar në rimëkëmbjen dhe zhvillimin e Pejës në të ardhmen. Ato sigurojnë punësim të madhe të punëtorëve duke kontribuar në përmirësimin e gjendjes sociale. NVM-të mendohet të jenë çelës i zhvillimit ekonomik të mëtutjeshëm,¹⁴⁴.

Komuna e Pejës ka potencial të mjaftueshëm për zhvillimin e NVM për arsye se ka një popullatë të re, popullatë që nga ana tregtare është e përgatitur, ka pozitë të volitshme tregtare.

1. Treguesit demografik

<i>Sipërfaqja</i>	<i>603 km²</i>	
<i>Popullsia</i>	<i>181.130</i>	
<i>Dendësia</i>	<i>300 ba.km²</i>	
<i>Mosha mesatare</i>	<i>24</i>	
<i>Jeta mesatare</i>	<i>70 meshkuj</i>	<i>75 femra</i>

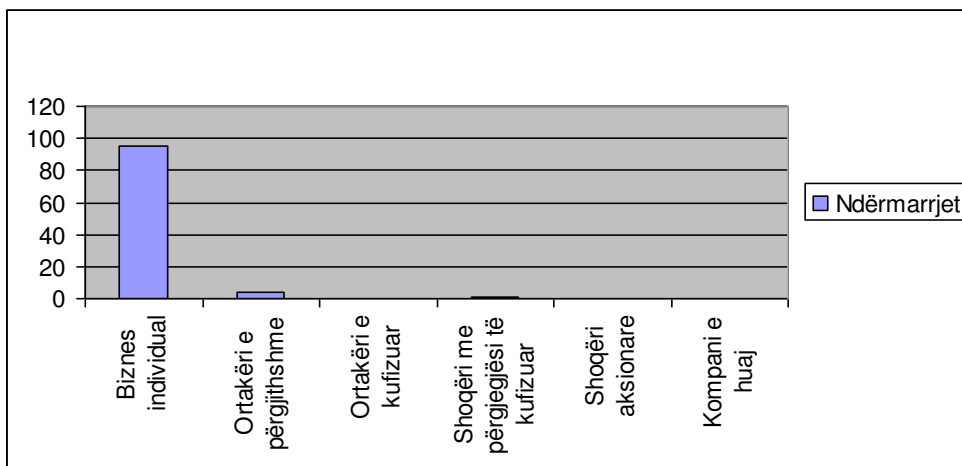
2. Struktura e ndërmarrjeve private

Tabela II.2.: Numri i ndërmarrjeve sipas llojit të pronësisë në % (përqindje):

Nr.	Lloji i pronësisë	%
1	<i>Biznes individual</i>	<i>95.4</i>
2	<i>Ortakëri e përgjithshme</i>	<i>3.5</i>
3	<i>Ortakëri e kufizuar</i>	<i>0.1</i>
4	<i>Shoqëri me përgjegjësi të kufizuar</i>	<i>1</i>
5	<i>Shoqëri aksionare</i>	<i>0</i>
6	<i>Kompani e huaj</i>	<i>0</i>
	Gjithsej	100

Paraqitja grafike II.2. Ndërmarrjet sipas llojit të pronësisë:

¹⁴⁴ Një veshtrim i NVM-ve në Komunën e Pejës, Drejtoria për Zhvillim Ekonomik.

3. Klasifikimi i ndërmarrjeve

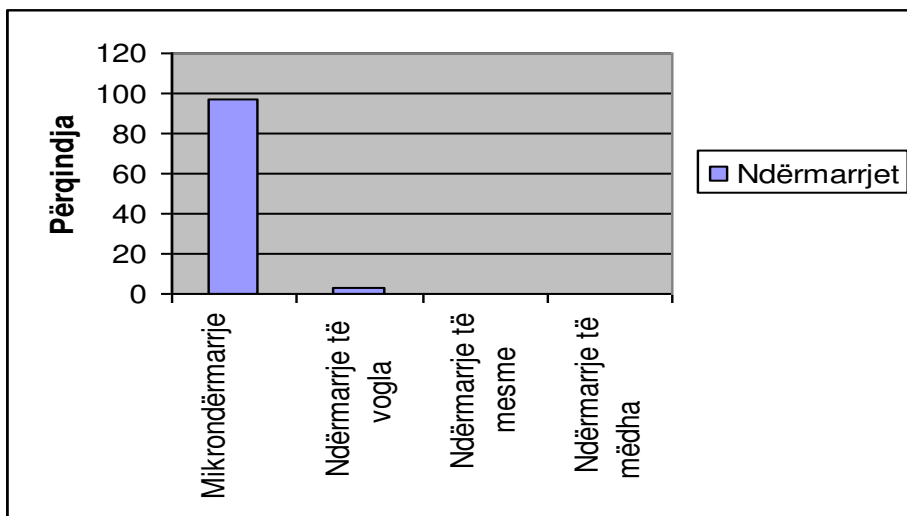
Ndërmarrjet klasifikohen në:

- Mikrondërmarrje nga 1-5 punonjës
- Ndërmarrje të vogla nga 6-49 punonjës
- Ndërmarrje të mesme nga 50-249 punonjës
- Ndërmarrje të mëdha nga 250 – e më shumë punonjës

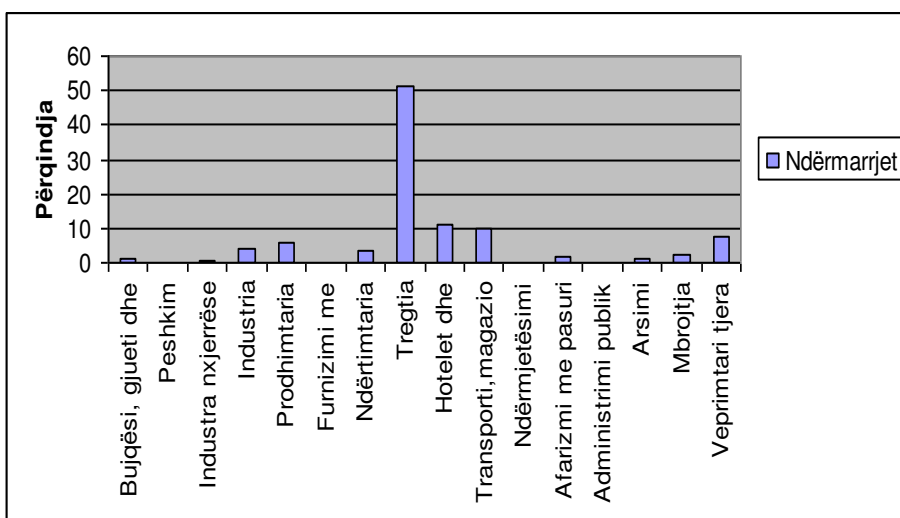
Në Komunën e Pejës klasifikohen këto ndërmarrje:

<i>Klasifikimi i Ndërmarrjeve</i>	<i>Numri i Ndërmarrjeve</i>
<i>Mikrondërmarrje</i>	<i>3.398</i>
<i>Ndërmarrje të vogla</i>	<i>96</i>
<i>Ndërmarrje të mesme</i>	<i>5</i>
<i>Ndërmarrje të mëdha</i>	<i>0</i>
<i>Gjithsej</i>	<i>3.499</i>

II.3:Klasifikimi i mikrondërmarrjeve, ndërmarrjeve të vogla, mesme dhe mëdha në menyrë grafike.

Paraqitja grafike II.4: Bizneset e regjistruara në %

5. Numri i punëtorëve sipas sektorëve të bizneseve private

Tabela II.5: Numri i punëtorëve sipas sektorëve të bizneseve private

Bujqësia, gjuetia dhe pylltaria dhe peshkimi	39	123
Ndërtimtaria	115	339
Industria nxjerrëse, prodhimtaria dhe furnizimi me energji	367	1215

Tregtia	1804	2819
Hotelet dhe restorantet, ndërmjetësim financiar dhe qiratë	439	799
Transporti, magazinimi dhe komunikacioni	353	536
Tjera (Administrimi publik dhe i mbro.sig. social i detyrueshëm, Arsimi, Mbrojtja shëndetësore dhe sociale	382	744
Gjithsejt	3499	6575

Tabela II.5. Numri i punëtorëve sipas sektorëve të bizneseve private në %

Bujqësia, gjuetia dhe pylltaria dhe peshkimi	0.1	1.9
Ndërtimtaria	3.3	5.2
Industria nxjerrëse, prodhimtaria dhe furnizimi me energji	10.6	18.5
Tregtia	51.6	42.8
Hotelet dhe restorantet, ndërmjetësim financiar dhe qirat	12.5	12.2
Transporti, magazinimi dhe komunikacioni	10.1	8.1
Tjera (Administrimi publik dhe i mbro.sig. social i detyrueshëm, Arsimi, Mbrojtja shëndetësore dhe sociale	10.9	11.3
Gjithsejt	100	100

Problemet që për momentin e ngarkojnë ekonominë e Pejës

Ekonomia e Pejës po ballafaqohet me probleme të shumta si: Mungesa e infrastrukturës juridike, sistemi financiar, kushtet e kreditimit të NVM, politika fiskale dhe doganore, politika e transformimit të pronës përmes procesit të privatizimit dhe freskimi me investime kapitale, papunësia si një potencial me i çmuar për popullatë etj.

Aktivitetet investuese dhe inovative të NVM-ve

Në përgjithësi është pranuar së shumica e vendeve të reja të punës në ekonomi janë krijuar nga ndërmarrje të vogla dhe të mesme. Është njohur së ndërmarrjet mikro krijojnë të ardhura të menjëhershme. Në mënyrë që të ecin me progresin, teknologjinë, globalizimin , NVM-të duhet bërë investime dhe të përkrahin ripërtëritjen e aktiviteteve të tyre vazhdimisht.

Janë disa gjëra që akoma ka nevojë dhe duhet ti përdor në këtë aspekt. Këto veprime duhet të fokusohen në krijimin e një mjedisi politik që të stimulojnë zbatimin e aktiviteteve hulumtuese dhe zhvilluese në mes të ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme, një paraqitje produktive mbetet

interesimi për tërë Komunën. Sot shoqëria konfrontohet me sfidat e reja që përfaqësojnë globalizimin, liberalizimin e tregtisë dhe ndryshimet teknologjike. Këto ndryshime në ekonominë globale japin nevojën për përkrahjen dhe ndihmën e investimeve në hulumtime dhe zhvillime ndërmjet NVM-ve. Një pjesë e ndërmarrjeve kanë investuar në rehabilitimin e dëmeve të luftës, dhe pjesa tjetër kanë investuar në zgjerimin e kapaciteteve ekzistuese. Në përgjithësi këto investime janë bërë pothuajse nga ndërmarrjet e vogla ose përmes mjeteve nga burimet tradicionale të financimit (si huat nga shokët apo anëtarët e familjes).

Mirëpo me zhvillimin e sektorit financiar janë rritur investimet në krahasim më vitet e para të pasluftës. Edhe pse ndërmarrësit janë të vetëdijshëm se ku duhet të investojnë por rrethanat në të cilat pas konfliktit ushtarak i ka detyruar që ti fokusojnë investimet në rindërtim dhe rehabilitim të mjeteve ekzistuese të biznesit të tyre.

Propozime mbi politikat kyçe të NVM-ve

Ndërmarrjet e vogla dhe të mesme gjithashtu duhet të bëjnë përpjekje për rritjen e nivelit të performancave të tyre, të tentojnë në adaptimin e parimeve moderne të menaxhimit, ta ngritin kualitetin e standardeve të produkteve dhe shërbimeve të tyre dhe gjithashtu të depërtojnë në tregjet e jashtme. Kjo mund ta zbusë jobalancin e tanishëm në mes eksportit dhe importit në Komunën e Pejës, do ta shtojë prodhimtarinë vendore dhe do ta shtojë punësimin.

Liberalizimi i ekonomisë dhe funksionimi i favorshëm i rrethinës tregtare janë politikat kryesore të cilat do të udhëheqin zhvillimin ekonomik të Komunës së Pejës.

Heqja e barrierave për tregti dhe hapja ndaj ekonomive tjera si dhe përmirësimi i mëtejshmë të politikës tatimore duhet të konsiderohet seriozisht nga vendim-marrësit për një periudhë afatmesme dhe afatgjate.

Përfundimi

Në fund konkludojmë së qëllimi i punimit të kësaj teme ka qënë të dihet për zhvillimin e ekonomisë para dhe pas luftës, zhvillimin e ndërmarrjeve shoqërore dhe privatizimin e tyre, rolin, përkufizimin, tipet e aktiviteteve dhe shkaqet e dështimit të NVM-ve.

Përkundër problemeve të përgjithshme ekonomike të bartura nga viteve paraprake në politiken fiskale, kushtet e kreditimit të NVM -ve, konkurrencën jo lojale, sistemin doganor, e sidomos në vonesat e politikave operacionale lidhur me privatizimin e Ndërmarrjeve Shoqërore, Drejtoria për Zhvillim Ekonomik do ti qaset një administrimi të mirëfilltë ekonomik,

sidomos në ato segmente që e favorizojnë ekonominë e lirë të Tregut dhe hapjen e mikrobizneseve, avancimin e NVM, kryesisht atyre prodhuese dhe përpunuese, zhvillimin e turizmit, punësimin e të rinjve dhe krijimin e infrastrukturës juridike.

LITERATURA

1. Autor: Çepani, Ariana, Sipërmarrja dhe Manaxhimi i Biznesit të Vogël, shtypshkronja PEGI, Tiranë, 2001
2. Gjendja e ekonomisë në Komunën e Pejës Autor: Drejtoria për Zhvillim Ekonomik –Pejë
3. Një vështrim i gjendjes dhe veprimtarisë së NVM-ve në Komunën e Pejës.
Autor: Drejtoria për Zhvillim Ekonomik –Pejë.
4. U.S.S.B.A.” Small Business Size Standards” Federal Register, vol 49,no.28 (Washington D.C: Government, Printing Office, January 6, 1987).

=====